

Лінгвістичний статус поєднання прислівникового компонента з інфінітивним у структурі простого речення

У статті визначено лінгвістичний статус поєднання предикативного прислівника з інфінітивом у структурі простого речення, виокремлено основні семантичні групи відприслівникових предикатів стану, з якими сполучається інфінітив.

Ключові слова: предикативний прислівник, інфінітив, односкладне безособове речення, відприслівниковий предикат стану, суб'єкт стану.

У мовознавчій літературі поєднання предикативного прислівника та інфінітива у структурі простого речення тлумачать по-різному. В одних працях [7, 61] рекомендовано зважати на порядок слів і паузи. Якщо прислівник перебуває в позиції перед інфінітивом і не відокремлений паузою, він є головним членом односкладно-безособового речення [7, 61; 4, 288-300]. Проте тут же зазначено, що надзвичайно важко в подібних випадках встановити, чи інфінітив граматично залежить від прислівника, чи прислівник від інфінітива. Адже зв'язок прилягання, у якому вони перебувають, не виявляє зовнішньої залежності одного від другого. Тому загалом ці речення визначені як конструкції, що перебувають на межі між особовістю і безособовістю, однак, не ставши двоскладними, вони часто наближаються до них у сучасному сприйманні [7, 60-61]. В інших дослідженнях [10, 177], окрім місця прислівників, інтонації, наголосу, зважають ще й на склад прислівників і комунікативне спрямування речення. Якщо прислівник виступає ремою, то й перед інфінітивом він кваліфікується як присудок. У зв'язку з цим чимало прикладів з препозитивним прислівником визначено як експресивні варіанти двоядерних інфінітивно-прислівникових речень: *Скрутно було їм, слабим, старим, // платить за мене у школу ту* (А.Тесленко) [10, 177].

М. Я. Плющ вважає, що інфінітив функціонально зближується з безособово-предикатними словами (предикативними прислівниками, словами категорії стану), втягуючись у вираження предикативної ознаки, належної суб'єктові. „Уведення до складу предиката інфінітива, – зауважує вона, – видозмінює значення стану, що приписується суб'єктові: інфінітив конкретизує процес /а не об'єкт/, що викликає як першопричина певний емоційний стан особи або модальне відношення” [8, 103]. За словами дослідниці, „якщо прислівники на *-о/-е* самостійно виражають якісну характеристику особи, що викликається бажанням /небажанням його дії або наявністю /відсутністю такої можливості до дії, то безособово-предикативні слова в поєднанні з інфінітивом передають предикатну ознаку, що приписується суб'єкту, – емоціональний стан особи, викликаний певною дією” [8, 103]. На підтвердження своєї думки М. Я. Плющ порівнює дві конструкції речень та їх трансформи:

1. *Драма цікаво написана. Легко читається* (Панас Мирний). – Автор цікаво написав драму. Я легко читаю її /це викликає бажання читати/.

2. *Про що з ним не заведи розмову – так легко, так любо з ним говорити* (Панас Мирний). – Він і я розмовляємо... Мені легко, любо говорити з ним /тому що розмова з ним позитивно на мене впливає. Вона робить висновок, що речення з предикативними прислівниками не підлягають близькій за змістом трансформації, що є природним, бо в розглянутих конструкціях виражається емоційний стан особи. В іншому випадку, коли позицію предиката займає девербативний статуватив на позначення емоційного стану особи, заміна давального суб'єкта номінативом – підметом неможлива. У цьому полягає специфіка безособових речень, семантика яких будується на основі взаємодії лексичної та граматичної семантики предикативного компонента й облігаторного поширювача предикативного компонента зі значенням суб'єкта [8, 103-104].

Безособово-інфінітивними називає М. У. Каранська одночленні прості речення зі складеним головним членом, до якого входить слово категорії стану та залежний від нього інфінітив якогось дієслова. Причому безособова частина має оцінно-модальне навантаження, а інфінітив повідомляє головну дію, на яку поширюється оцінно-модальна суть і граматичне значення першої частини [6, 119].

На думку Є. М. Галкіної-Федорук, конструкції, утворені сполученням постпозитивного інфінітива зі словом категорії стану, є „односкладними безособовими реченнями, що виражають стан, який оцінює мовець з того чи того боку. Ці речення містять суб'єктивну оцінку, а не констатацію факту, тому до їхнього складу входить завжди давальний особи, виражений чи іноді пропущений, але завжди уявний” [4, 289]. За спостереженнями дослідниці, з інфінітивами можуть сполучатися тільки такі безособово-предикативні слова, які відкривають ту чи ту оцінку дії, вираженої інфінітивом. Поєднуючись з інфінітивом, вони утворюють єдине ціле із семантикою стану: *стыдно говорить, неудобно спрашивать, совестно просить, позорно отступить*. Якщо інфінітив відкинути, то слова на *-о* стають яскравими ілюстраціями категорії стану, пор.: *Мне весело кататься і Мне весело*. Отже, у реченнях з інфінітивом виражений стан, але він пов'язаний з певною дією, означеною інфінітивом, а в конструкціях без інфінітива – тільки стан, наявний у момент, на який вказує дієслівна зв'язка [4, 290].

За словами А. І. Валькової, неозначена форма дієслова, залежна від предикативного прислівника, є основним носієм лексичного значення присудка (предикативний прислівник надає йому модального відтінку) і здебільшого „входить до складу присудка, незалежно від своєї позиції... Інфінітив, що прилягає до предикативного прислівника, позначає дію або стан суб'єкта, вираженого називним відмінком в особовому чи давальним – в безособовому реченні, тому його можна назвати суб'єктивним” [3, 11].

В останніх мовознавчих дослідженнях [1, 11-12; 9, 11-13; 12, 124; 11, 331; 5, 154-160] речення на зразок *...як мені приємно посидіти тут з тобою* (У.Самчук) визначають як безособові конструкції, що мають складну

семантичну структуру. Вони поєднують два елементарні речення, одне з яких утворене відприслівниковим предикатом стану, а інше – предикатом дії, у ролі якого виступає інфінітив: *Йому було тяжко про це думати* (Б.Харчук) ← *Йому було тяжко* (1) + *Він про це думав* (2); *Прикро було їй слухати...* (О.Гончар) ← *Їй було прикро* (1) + *Вона слухала* (2). Семантична структура елементарного речення, центральна синтаксема якого виражена предикативним прислівником, містить два облігаторні компоненти: предикат стану і суб'єкт. Друге елементарне з семантичного погляду речення формує інфінітив та зумовлені ним синтаксеми. Спільним компонентом двох елементарних речень є суб'єкт у формі давального відмінка, який є наслідком об'єднання лексично тотожних, але різних за своїми функціями актантів: актанта, що входить у валентну рамку предиката стану і вказує на носія стану, та залежного від інфінітивного предиката актанта з функцією носія названої інфінітивом предикативної ознаки [9, 12]. Такі речення В. М. Брицин називає біпредикатними в семантичному плані конструкціями [2, 109].

Елементарне речення, організоване предикативним прислівником, відображає ситуацію стану. Інфінітив є знаком ситуації, яка спричиняє певний стан, та поєднується тільки з тими аналітичними дієсловами (словами категорії стану), що відтворюють внутрішній стан істоти (живого організму), зокрема:

1) фізичний, фізіологічний стан: *...Родону було важко дихати і нічим дихати* (В.Чемерис);

2) емоційно-психічний стан: *...мені соромно згадувати свою вчорашню поведінку...* (В.Симоненко); *Без них нудно було б жити...* (В.Симоненко); *Усім ніяково було слухати...* (О.Гончар); *Боляче й прикро слухати нам цю історію* (О.Гончар); *Після прогулянок досадно було повертатися назад, але їх не питали* (І.Багрянний); *Якось незручно мені було признаватися старому...* (Р.Федорів); *Багатьом мерзотно було дивитися на розправу над беззахисною дівчиною...* (Р.Іваничук);

3) інтелектуальний стан: *Справді цікаво знати, що б ти малювала, коли б стала художницею?* (Р.Федорів); *Вам нецікаво знати?* (Є.Плужник); *Іван ішов шляхом, і йому було дивно відчувати тугу* (В.Шевчук).

Інфінітивний компонент безособових конструкцій також сполучається з предикативними словами, що містять загальну оцінку. Вона має позитивний характер, напр.: *Тільки ж смішно їх ставити поруч...* (О.Гончар); *...хіба не прекрасно бачити людину, смаглу й веселу, з сонячним гроном у руці?* (О.Гончар); *Втішно було його побачити через багато років* (Р.Іваничук); *Любо було дивитися на них [хмаринки]* (Р.Іваничук); *Приємно держати його [змія]* (В.Винниченко); *...корисно ж людині й усамітнитись коли-небудь, побути віч-на-віч з природою, з лірикою душі, зібратися з думками* (О.Гончар); *Якби знати,.. що лише за цю Україну варто було битися...* (Р.Федорів); *Нашому Жайворонку легко літається: всі йому родичі!* (О.Гончар). Оцінна семантика предикативних прислівників, що поєднуються з інфінітивом, буває негативною, напр.: *Нелегко тут жити художникові!* (О.Гончар); *Тяжко було руським дружинникам протистояти хмарі печенігів* (Ю.Опільський); *Мені*

важко тобі все пояснити (В.Шевчук); *Юрі якось дивно і страшно слухати капітанів вирок...* (Р.Федорів).

Інфінітив у семантико-синтаксичній структурі безособового речення сполучається з предикативними словами на позначення часу, зокрема з предикатами стану, які містять оцінку відповідності (доцільності) чи невідповідності ситуації певному моментові, напр.: *Нам скоро виступати* (Р.Федорів); *Поету ніколи не рано померти* (С.Йовенко); *Поету ніколи не нізно кохати* (С.Йовенко).

Предикативні слова, що виражають стан навколишнього середовища (природи), не можуть сполучатися з інфінітивом, бо їм не властивий давальний суб'єкт стану, який обов'язково в експліцитній чи імпліцитній формі, але наявний у конструкціях з предикатами на позначення фізичного, фізіологічного, емоційного, інтелектуального, оцінного станів суб'єкта: *...ах, як йому тяжко покидати останній клаптик рідної землі!* (І.Багряний); *Особливо цікаво (мені, нам, йому, їй, їм) було спостерігати життя звірят і птахів* (І.Багряний); *(мені, нам, йому, їй, їм) Особливо цікаво було стріляти фазанів* (І.Багряний); *Такими ущелинами (мені, нам, йому, їм) приємно було йти* (І.Багряний); *Йому нелегко було звестися, але він устав* (В.Шевчук); *Їй соромно потикатися не лише до нього, а й в рідне село* (Б.Харчук). Конструкції, у яких предикативні прислівники поєднуються з інфінітивом, дуже продуктивні в сучасній українській мові.

Отже, відприслівникові деривати-предикати стану поєднуються з інфінітивом, утворюючи з формально-синтаксичного боку безособові односкладні речення, що мають складну семантичну структуру. Інфінітив у цих конструкціях сполучається здебільшого з предикатами внутрішнього стану істоти і оцінними предикатами, а в поодиноких випадках – із темпоральними предикатами стану.

ЛІТЕРАТУРА

1. Болюх О.В. Семантико-синтаксична структура безособового речення: Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Інститут української мови АН України. – К., 1992. – 16 с.
2. Брицын В.М. Синтаксис и семантика инфинитива в современном русском языке. – К.: Наук. думка, 1990. – 318 с. – Библиогр.: с. 308-315.
3. Валькова А.И. Предикативные наречия в современном русском литературном языке: Автореф. дис. ...канд. филол. наук / Саратовский гос. ун-т имени Н.Г.Чернышевского. – Саратов, 1961. – 21 с.
4. Галкина-Федорук Е.М. Безличные предложения в современном русском языке. – М.: Изд-во Моск. университета, 1958. – 332 с.
5. Золотова Г.А. Коммуникативная грамматика русского языка / Г.А.Золотова, Н.К.Онипенко, М.Ю.Сидорова; РАН. Институт русского языка имени В.В.Виноградова, Московский гос. ун-т имени М.В.Ломоносова. Филологический факультет. – М., 1998. – 528 с. – Библиогр.: с. 479-495.
6. Каранська М.У. Синтаксис сучасної української мови: Навч. посіб. – К.: Либідь, 1995. – 312 с. – Бібліогр.: с. 310.

7. Курс сучасної української літературної мови / За ред. Л.А.Булаховського. – К.: Рад. школа, 1951. – Т. 2. – 408 с.
8. Плющ М.Я. Категорія суб'єкта і об'єкта в структурі простого речення: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 1986. – 175 с. – Бібліогр.: с. 164-171.
9. Семенюк О.А. Семантична структура речень із предикативами емоційного стану в сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Прикарпатський національний ун-т імені В.Стефаника. – Івано-Франківськ, 2005. – 20 с.
10. Слинько І.І. та ін. Синтаксис сучасної української мови: Проблемні питання: Навч. посіб. / І.І.Слинько, Н.В.Гуйванюк, М.Ф.Кобилянська – К.: Вища шк., 1994. – 670 с. – Бібліогр.: с. 659-667.
11. Сучасна українська літературна мова: Підручник для студ. вузів, які вивч. дисципліну „Сучасна українська літературна мова” / М.Я.Плющ, С.П.Бевзенко, Н.Я.Грипас та ін.; М.Я.Плющ (ред.). – К.: Вища шк., 1994. – 414 с.
12. Шульжук К.Ф. Синтаксис української мови: Підручник. – К.: Академія, 2004. – 406 с. – Бібліогр.: с. 388-396.

SUMMARY

In the article the linguistic status of predicative adverb and infinitive combination in the structure of the simple sentence has been defined; the basic semantic groups of adverbial stative predicates, which the infinitive goes with, have been singled out.

Key words: predicative adverb, infinitive, one-member impersonal sentence, adverbial stative predicate, subject of state.